

С. Б. Жданенко, кандидат філософських наук, доцент;
І. І. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ РИСИ ТА СУТНІСНІ ІДЕЇ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО БАЧЕННЯ ПРАВА

Статтю присвячено загальнометодологічним та специфічним характеристикам постмодерністської філософії права. Показані симптоми вичерпаності вихідної парадигми модерну, що обумовили нову метаморфозу права. Як одна з головних особливостей постмодерністської правової теорії вказана смерть людини як автора і творця юридичних текстів. Розглянута ключова для постмодерністської філософії права тема кінця великого наративу. Показані відмінності модерного юридичного наративу від постмодерністського, де мова йде не про суб'єкта та його розповідь про себе, а про саму розповідь, що розгортається у знаках та інтерпретаціях. Дискурс справедливості у рамках постмодерністської філософії права представлений як розрізнення права (закону) та справедливості.

Ключові слова: некласична філософія, постмодерністська філософія права, деконструкція, правовий дискурс.

Актуальність постмодерністської парадигми для сучасного філософсько-правового дискурсу продиктована оригінальним некласичним, нелінійним підходом до вивчення права та правової культури. У сучасних дослідженнях неодноразово наголошувалось, що класичні типи праворозуміння не задовольняють розумінню права в сучасну епоху, що, у свою чергу, свідчить про необхідність пошуку принципово нової концепції права. Рішення такої проблеми слід шукати у царині теорій, що пропонують нові методологічні підходи до інтерпретації правових феноменів.

Метою статті є показ загальнометодологічних та головних парадигмальних настанов постмодерністської рефлексії права.

Аналіз наукових публікацій. В умовах кризи класичної європейської раціональності постмодерністський погляд на правову проблематику є перспективним напрямом соціальної філософії та філософії права, що перебуває у центрі уваги передусім західних дослідників [2; 3; 4; 5; 6]. Сучасна вітчизняна наука, зокрема, філософсько-правова, поки демонструє фрагментарне звернення до постмодерністської парадигми.

Сьогодні на тлі надмірної колонізації правом життєвого світу [1] активно відстоюється уповноважене та рефлексивне право, висловлюється заклик до нової метаморфози права, здатної повернути право до його початкових та

природних кордонів [2]. У зв'язку з цим йдеться не про право з новою свідомістю, а про право без будь-якої свідомості, тобто про кінець права – чи то риторичний, чи то буквальний – у вигляді заміни юридичної влади дисциплінарною [3].

Симптоми вичерпаності вихідних парадигм модерну постмодерністська філософія права вбачає у запозиченні більшості питань у об'єктів, визначених правознавцями та їхніми попередниками-юристами [2], а також у розумінні права та соціуму як двох окремих та різних реальностей, що відповідає конвенціональній традиції [2].

Наслідком розщеплення самообразу модерну, орієнтованого на розум, автономію, волю, свободу тощо, стає показ суперечностей, терору, поневолення, божевілля, залежності, що супроводжують модерністський проект. У такий спосіб постмодерна парадигма змушує реалізовувати порядок речей в усій його жорстокості та викривленості.

Однією з альтернатив такому порядку речей стає скинення, сконструйоване, зокрема, навколо осі влади. Відсутність нормативної теорії стосовно засади легітимної чи нелегітимної влади має наслідком те, що «питання» влади відчувається виключно як «гра» на сцені порядку речей. Усі політичні та юридичні теорії оголошуються лише ілюзіями або ідеологіями, які маскують те, що «насправді» відбувається у суспільстві та «житті».

Постмодернізм вказує на кінець усіх великих оповідань та всіх згадувань стосовно Бога, істини та форми, а також наголошує на кінці людини як творця, епіцентру історії та репрезентації. Постмодерна юриспруденція намагається показати наслідки такої ідеї для суб'єкта права, носія абстрактних прав та обов'язків, а також для юридичної системи з її принципами, формою та засадами. Постмодерна юриспруденція підкреслює свою інтенцію до саморозкриття у множинних та відкритих раціональностях, а також у спільнотах.

Одним із головних елементів постмодерної правової теорії є смерть людини як автора та суб'єкта історії, а також як автора чи творця юридичних текстів. Проблема мови та розуміння у праві розв'язується шляхом заміни питання смислу афірмацією знаків: людина померла, існують лише знаки. Право переміщається в інтерпретативну парадигму, смисл існування якої міститься у галузі естетики. Інтерпретація юридичного тексту розуміється як витвір мистецтва, де інтерпретація змушує текст перетворюватися на естетичний прояв. Смисл юридичного тексту формується в процесі інтерпретації, тобто виділення знаку, що зчіплюється з ритмом інтерпретативного повторення, здійснюваного тілом кожного індивіда. Суб'єктивність тут є не модерною суб'єктивністю, а тілесною «суб'єктивністю» у ніцшеанському сенсі. Так само, як музика викликає глибинні емоції у слухачів, так і юридична інтер-

прептація викликає глибинну емоцію у людей, які зустрічаються з лінгвістичними знаками права. Емоційне творення, виникаючи у тілі індивідів, утворює інтерпретацію права спочатку у невидимому прояві цих внутрішніх рухів, потім – у мовних знаках і, нарешті, переводить її у більш усвідомлене бажання. Виявляється, що інтерпретація права залежить лише від одвічного естетичного інстинкту. Інтерпретувати не означає мислити згідно з цілями, як цього вчить юридична модерність, а «прислухатися» до того, як знаки зчіплюються у рецепції та нарації знаків.

Юридична інтерпретація розуміється як лінгвістичний «факт». Вона щільно замкнена у «фактуальності» конкретного юридичного порядку. Точніше, у «фактуальності», що розглядається як інтерпретативна гра юридичної мови, в якій кожна істота, згідно з власним баченням, має необхідно виборювати і своє «місце» у світі, і навіть знаки, що складають для неї смисл інтерпретації.

Смисл виявляється не більш, ніж перспективою, яку Я адаптує під стратегічні або поетичні міркування. Якщо навіть одна інтерпретація, яку Я може додати до тексту, приймається, постмодернізм долає перешкоди. Течії на кшталт постмодерного фемінізму, критична постмодерна правова течія та інші, що пов'язують себе з цією формою постмодерності, працюють у перформативній суперечності, реконструюючи будь-яку наративність в ім'я норми за її ж відсутності.

Ключова для постмодерну тема кінця Великого Оповідання – наративно-го або юридичного – переноситься у право під виглядом оголошення кінця юридичного раціоналізму. По суті, згідно з постмодернізмом Ж. Дерріда та Ж.-Ф. Ліютара західний логоцентризм стверджується у різноманітних Великих Оповіданнях стосовно традиційних понять Розуму, Істини або Форми [4; 5; 6]. У такому сенсі тема Великого Оповідання підтримує легітимацію, порядок, зв'язаність, притаманні раціоналістичній традиції. У модерний правовий проєкт та раціональне природне право, що його супроводжувало, вписана фундаментальна турбота про норми. Модерне оповідання віднаходить правові норми у Розумі, Істині, Формі або Консенсусі. У такому контексті юридичні норми нашаровуються, як луска, на проєкт, що прагне забезпечити раціональну зв'язаність між цими різноманітними юридичними нормами.

Для постмодернізму ж ідеться про ілюзію, що налаштовує на такі висновки: норми є докорінно суб'єктивними і залежать від волі до влади кожного індивіда. Поки не встановлена певна першозасада або поки не виявлені споріднені з Богом, Істиною, Реальністю або Благом норми, будь-які цінності є рівнозначними, а всі ключові для метафізичної думки концепти втрачають свою міць.

Замість руйнації системи метанаративів («правил гри»), що мають легітимізуючу силу та обґрунтовують життя людини та соціуму, постмодернізм у праві пропонує дві альтернативи – мікронаративну стратегію (критичну наратологію) та літературну стратегію як право.

Постмодернізм порівнює право з усуненням, терором, поневоленням, авторитарністю, контролем і натомість бажає «надати слово» тим, хто вважає себе усунутими, постраждалими, пригнобленими, контрольованими тощо. Однак така форма юридичної нарації виявляється насиченою суб'єктом та логоцентризмом, а постмодерністський мікронаратив перетворюється на гру спокуси; судовий та правовий процес оповідають про рій суто вигаданих, сфабрикованих, почутих та таких, що вийшли за межі, нарацій [7]. Заміна простої деталі слухачем оповідання робить його самого наратором історії, зовсім відмінної від розказаної. Такий тип зміни побудови історії демонструє суто ніцшеанську силу забувати минуле та відкриває можливість до дій [6]. Оповідання про справедливість не стає, таким чином, ані теорією, ані законом, а власне перспективою.

Порівняно із засобом, яким наратив представлений в юридичній модерності, де нарація виявляється як вираження суб'єкта, автентичність якого передбачається та певним чином контролюється, постмодерна нарація залишається тільки вигадкою. Йдеться не про суб'єкта, який оповідає про себе, а про саме оповідання, що розгортається у повторюваних інтерпретаціях знаках. Але водночас у такому контексті не існує ані автентичності, ані щирості, з чого випливає невідповідність суб'єкта його ж висловлюванням, адже існує безліч способів розповідати історії, де всі вільні змінювати «деталь» згідно зі своїми уподобаннями. Фактично постмодерна нарація не має рівних тільки в афекті, емоційній реакції, що виникають протягом нарації. Афект супроводжує нарацію в її ніцшеанському сенсі.

Оповідючи у відмінний спосіб про право як про естетичну інтерпретацію, постмодернізм займає місце юридичної модерності, або більш чітко – змушує приваблюватися майбуттям, де юридична постмодерна нарація скине з престолу так зване Велике юридичне Оповідання. У такий спосіб постмодерна юридична нарація – не більше, ніж вигадка без усіякої претензії на щирість або правдивість, це виняток, зроблений із її одноосібного існування, про що свідчить її ж позитивність. Постмодерна юриспруденція лише постійно критикує правові історії і фактично створює нові значення та нові ідентичності [7].

На протигагу марксизму, що виробив теорію відносно кінця права як емансипації та приводу відтворити гармонійні інтерсуб'єктивні відносини, постмодерн вбачає кінець права виключно в есхатологічній перспективі. Кі-

нець права настане раптом, коли всі істоти цього світу закінчать розповідати свої історії. Альтернатива модерному праву, пропонована постмодернізмом, ясно свідчить про тематичне зрушення у бік наративності, яка оголошує новий засіб досягнення права.

Постмодерна рефлексія права спирається також на концепцію символічної картографії, що вказує на повернення постмодерної думки до просторових метафор класичної епохи на противагу темпоральним метафорам модерну. Автономія права як специфічний засіб презентації, викривлення та уявлення реальності впливає від типу використання масштабу, проєкції та символізації, які, у свою чергу, не є нейтральними засобами, адже вони сприяють вираженню певних типів інтересів та конфліктів або скасовують інші типи.

Постмодерне правознавство заперечує опозицію між формальним та неформальним стосовно соціальної активності та наукового аналізу, визнаючи формальне у неформальному і неформальне у формальному, чому сприяє плюралістичне юридичне бачення права. Юридична плюральність є одним із ключових понять постмодерністського бачення права. На відміну від юридичної плюральності традиційної правової антропології, що описує співіснування в єдиному політичному просторі різних правопорядків як автономних сутностей, постмодернізм пропонує концепцію різних юридичних просторів, накладених один на одного, скомбінованих та перемішаних у свідомості та діях людей як підчас якісних стрибків або глибоких криз особистісного рівня, так і у монотонності повсякденного життя. Парадигма модерну каже про пористу легальність, або про юридичну пористість, де численні сітки правопорядків постійно змушують людей до переходу або втручання (незаконного порушення прав). Сучасне правове життя характеризується перетином різноманітних правопорядків, тобто інтерлегальністю, яка у постмодерністській концепції права є ще одним ключовим поняттям і розуміється як феноменологічний дублікат юридичної плюральності. Інтерлегальність є динамічним процесом, адже юридичні простори не синхронічні, що приводить до неупорядкованого та нестійкого змішання юридичних кодів у семіотичному сенсі. Так, світова легальність у малому масштабі змішує телескопічне бачення реальності з моралістською риторикою, властивою легальності у великому масштабі. Вона розтягує юридичний простір у світовому масштабі і водночас виробляє нові партикуляризми та персоналізми. Змішання кодів рівною мірою простежується у популярних уявленнях про право, а мас-медіа, особливо телебачення, породжують фрагментоване та нестійке бачення права, бачення юридичних меседжів як прогалинних та суперечливих правил та контр-правил, що водночас спонукають до підкорення і непідкорення, до законної та незаконної дії.

Фрагментація легальності не є хаотичною, а розглядається як соціальне утворення, що підкоряється правилам масштабу, проекції та символізації. У поліцентричній світовій легальності центральність державного права, попри підсилення нестійкості, залишається вирішальним політичним чинником. Провідна роль у відтворенні такого права належить численним механізмам акультурації та соціалізації. Існує, аналогічно до літературного, юридичний канон, який встановлює, що є право і що правом не є. Виходячи з того, що люди є соціалізованими та акультурованими відповідно до типу масштабу, проекції та символізації, властивим державному національному порядку, вони відмовляються визнавати як легальні ті нормативні порядки, що використовують інші масштаби, проекції та символізації. Вони – за нижнім або верхнім порогом юридичної пізнавальної здатності. Так, деякі правопорядки (місцеві, інфрадержавні) є надто наближеними до повсякденної реальності, аби вважатись фактом права, або юридичним фактом.

Символічна картографія права сприяє створенню нового спільного юридичного смислу, яким вважається спільний плюралістичний юридичний смисл. Відповідно постмодерністська філософія права має змінити свої пріоритети: замість повного присвячення себе критиці актуальної державної легальності вона має також відкрити латентні або пропущені форми легальності, в яких раптово виявляються форми індивідуального та соціального пригнічення. Зрозуміла таким чином філософія права сприятиме радикальній демократизації соціального та індивідуального життя, а також стане показовим знанням, здатним розширити юридичні горизонти. На думку прибічників такої концепції, з'являється можливість уникнення незворотної «верблюдизації» права (за аналогією з метаморфозами свідомості у вченні Ніцше, постмодерністи бачать зворотний процес стосовно права – від «дитини», через «лева», до «верблюда»). Акцент на юридичній плюральності, інтерлегальності, змішанні фактів та нон-синхронізмі дозволяє як четверту метаморфозу бачити хамелеона, який, на думку постмодерністів, через здатність змінювати колір не є у повному сенсі твариною, а скоріше сіткою тварин, так само як і право є сіткою правопорядків.

Деконструкція для постмодерністів – це дискурс справедливості, або голос справедливості як результат її деконструкції [4]. Засаду дискурсу справедливості складає розрізнення права та справедливості, або закону і справедливості. Закон розуміється як легітимні, встановлені юридичні системи, побудовані на основі певних позитивних структур досвіду. Саме через їхню побудованість закони можуть бути «роз-будовані», тобто деконструйовані. Конкретне розуміння закону не є важливим: він може мислитись як умовність, як природність, як дещо записане або як те, що передається усно. Не є також

важливим імперативний чи консенсусний характер закону. Деконструкція закону покликана не руйнувати, а удосконалювати його. Деконструювати закон означає звільнити, відкрити його, зробити більш гнучким та доступним для перегляду та покращення. Таким чином, деконструкція стає рівноправним учасником та умовою динаміки законів, одним із механізмів їх удосконалення.

У галузі права деконструкції підлягають ті пласти тексту, які доступні для інтерпретації та перетворення. Однак гранична засада закону, за визначенням, не є обґрунтованою і тому деконструюванню не підлягає. Так, справедливість, за Дерріда, перебуває поза правом або по той бік від нього і для деконструкції не є досяжною. Деконструктивність закону врівноважується недеконструйованістю справедливості, а сама деконструкція і є справедливістю. Справедливість та деконструкція стають відтак двома величинами, двома мовами, недосяжними для деконструкції. Процес деконструкції прагне до справедливості, яка сама деконструкції не підлягає, адже вона не є сутністю, порядком, реальністю, ідеалом.

Справедливість виявляється недосяжним для передбачення поглядом уперед, а реконструкція, за умови деконструйованості права і закону, може відбуватись в інтервалі, що відділяє недеконструйованість справедливості від деконструйованості права і закону [5]. Образ відкритої структури дозволяє пояснити механізм удосконалення права і закону та одночасне зрушення у бік більш справедливого. За словами Ж. Дерріда, «квіти справедливості зростають на розщелинах закону». Натомість формальні легальність, легалізм, правильність не дозволяють досягти справедливості.

Деконструкція не дає жодного горизонту передбаченості, на відміну від патонівського ейдосу та кантівської регулятивної ідеї. Вона зіштовхує зі своїм краєм, межею, з тим, чого немає, з тим, що може настати, а може і не настати. Йдеться не про логічну суперечність, а про напругу, апорію, що не має рішення, проте вміє продавлювати кордони у напрямку шуканого. Бажання неможливого як раз і припускає такий тиск на кордоні – у сподіванні, що горизонт можливого відкриється або принаймні відкриється. Справедливість виявляється досвідом того, відносно чого досвід неможливий.

Ключ до розуміння справедливості, за Ж. Дерріда, у тому, аби не вважати її ейдосом, регулятивною ідеєю, ідеалом, моделлю або парадигмою, що застосовується як універсальне до окремого. У ній треба бачити мову, що потребує контекстуального використання. Справедливість предстає скоріше як неможливість і має парадоксальні стиль та прийоми. Вона може виникнути лише там, де може виникнути апорія. Закон може і має бути реконструйований, адже це є умовою його вдосконалення. Справедливість же виступає імпульсом, поштовхом для удосконалення закону, тобто для його деконструкції.

На думку Ж. Дерріда, деконструкція відіграє стверджувальну роль, адже здійснюється заради ствердження існування чогось недеконструйованого. Без цього у деконструкції не було б жодної мотивації. Натомість деконструкція дозволяє побачити в ній концепцію відповідальності перед іншим та за іншого.

Здолати апорійну напругу у сфері права та справедливості можна, за Ж. Дерріда, звернувшись до права на філософію як невідчужуваного людського права. Адже у певному сенсі воно є єдиним правом на кшталт справедливості і тому не підлягає деконструкції.

Отже, постмодернізм наслідує критику західної традиції раціональності і виступає як певний проект у філософії права. Загальнометодологічним підґрунтям постмодерністської філософії права є вихідні постулати постмодерністської філософії, а саме: розуміння мови як такої, що конститує реальність; відмова розуму в універсальності, всеосяжності та спроможності пізнати свою структуру та межі; ірраціоналізація бюрократії замість раціоналізації політики тощо.

Відповідно одними з головних парадигмальних настанов постмодерністської рефлексії права є: позбавленість права об'єктивності, визначеності та стабільності; тлумачення права як способу встановлення владних відносин шляхом їхньої вербальної містифікації; плюральність бачення права; відсутність кореляції між верховенством права, правовими інститутами та свободою, рівністю і справедливістю.

Постмодерністська парадигма окреслює чималу кількість проблем і тем у філософсько-правовій царині, пропонує новий підхід у пошуках нових правових смислів і принципів, сприяючи виробленню поліфонічного та плюралістичного погляду на правову реальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хабермас Ю. Философский спор вокруг идеи демократии // Хабермас Ю. Демократия. Разум. Демократия. Разум. Нравственность : Моск. лекции и интервью / Ю. Хабермас ; [Рос. АН, Ин-т философии]. – М. : АО «Ками» : Изд. центр «Academia», 1995. – 244 с.
2. Boaventura de Sousa Santos. Droit: une carte de la lecture déformée. Pour une conception post-moderne du droit // Droit et société. – 1988. – Vol. 10. – № 10. – P. 363–390.
3. Фуко М. Интеллектуалы и власть : [избр. полит. ст., выступления и интервью] / М. Фуко ; [пер. с фр. С. Ч. Офертаса]. – М. : Практика, 2002. – 311 с.
4. Деррида Ж. О грамматологии / Ж. Деррида ; пер. с фр. и вст. ст. Н. Автономовой. – М. : AdMarginem, 2000. – 511 с.

5. Деррида Ж. Письмо и различие / Ж. Деррида ; пер. с фр. под ред. В. Лапицкого. – СПб. : Академ. проект, 2000. – 430 с.
6. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; пер. с фр. Н. А. Шматко. – СПб. : Алетейя, 2013. – 159 с.
7. Douzinas C. Postmodern Jurisprudence. The Law of Text in the Texts of Law / C. Douzinas, R. Warrington, with S. McVeigh. – London et New York, Routledge, 1991.

К ВОПРОСУ ОБ ОСНОВНЫХ ЧЕРТАХ И СУЩНОСТНЫХ ИДЕЯХ ПОСТМОДЕРНИСТСКОГО ВИДЕНИЯ ПРАВА

Жданенко С. Б., Коваленко И. И.

Статья посвящена анализу общеметодологических и специфических характеристик постмодернистской философии права. Показаны симптомы исчерпанности исходной парадигмы модерна, которые обуславливают новую метаморфозу права.

В качестве одной из главных особенностей постмодернистской правовой теории указана смерть человека как автора или творца юридических текстов. Рассмотрена ключевая для постмодернистской философии права тема конца большого нарратива. Показаны отличия современного юридического нарратива от постмодернистского, в котором речь идет не о субъекте и его рассказе о себе, а о самом рассказе, который разворачивается в знаках и интерпретациях.

Дискурс справедливости в рамках постмодернистской философии права показан как различие права (закона) и справедливости.

Ключевые слова: *неклассическая философия, постмодернистская философия права, деконструкция, правовой дискурс.*

TO THE QUESTION OF FUNDAMENTAL FEATURES AND ESSENTIAL IDEAS OF THE POSTMODERN VISION OF LAW

Zhdanenko S. B., Kovalenko I. I.

This article analyzes the general methodology and the specific characteristics of post-modern philosophy of law.

Were shown symptoms of exhaustion of the initial modernist paradigm, which, in its turn, cause a new metamorphosis of law. In such circumstances, the postmodern paradigm assumes implementation of the order of things, in all its brutality and curvature. In particular, the question of power is felt as a «game» on the stage of life, and the political and legal theories announced as illusions.

As one of the main features of postmodern legal theory indicated death of a person, as the author or creator of legal texts. The meaning of the legal text is generated in the process of interpretation of the individual, whose subjectivity is primarily a «physical».

Discussed crucial for the postmodern philosophy of law, theme of the end of the grand narrative. Accordingly, the rules are fundamentally subjective and dependent on the will to power of each individual. Instead of the «rules of the game», which legitimize and justify the life of man and society, postmodernism offers two alternatives – a critical narratology and literary strategy as law.

Were shown differences between modern and postmodern law narrative, in which it is not about the subject and his story about himself, but it is about the story, that unfolds in the signs and interpretations. The eschatological finale of law, according to representatives of the postmodern philosophy of law, will come suddenly, when all the people have finished all of their stories.

The concept of symbolic cartography allows us to represent Law as the different legal spaces superimposed on each other and combined in the minds and actions of people. Legality in the paradigm of postmodernity is being understood as a porous and is presented in the form of interlegality as the phenomenological duplicate of law plurality. Showed heuristic potential of symbolic cartography of law.

The discourse of justice within the post-modern philosophy of law is shown as the distinction between law and justice. The law is understood as a legitimate, established legal systems, which must be deconstructed. The main purpose of the deconstruction of the law is not destruction, but improvement of it. Deconstruction is understood as an equal participant or the condition of the dynamics of laws. Justice as the base boundary of the law, is not the subject to deconstruction. It is outside the law, or on the other side of it. It is not a regulative idea, an ideal or paradigm. It is necessary to see the language in it that requires contextual use.

Key words: *non-classical philosophy, post-modern philosophy of law, deconstruction, legal discourse.*

